

Tutkimus Kurkolan suomalais- murteesta

MERLE LEPPIK *Ingerisooime Kurgola murde fonoloogilise süsteemi kujunemine*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1975. 226 s.

Keväällä 1975 väitteli Tallinnassa filologian kandidaatiksi Merle Leppik tutkimuksellaan Kurkolan murteen fonologiasta. Kurkolan murre kuuluu Inkerin Ala-Laukaan suomalaismurteisiin, ja se on tällä hetkellä parhaiten säilynyt suomalaismurre koko Ala-Laukaan alueella.

Tutkimusaineistonsa Leppik on kerännyt itse vuosina 1962—1972: keskimäärin kaksi viikkoa kestävä tutkimusmatka vuositain ja tuloksena sekä nauhoitteita että käsivaraisia muistiinpanoja. Aineisto on peräisin viidestä Kurkolanniemen länsirannan kylästä (Kurkola, Kiiskala, Konnu, Hakaja ja Kirjamo) sekä kahdesta sisämaan kylästä (Struupa ja Viipiä). Suomi on arkipäivän puhekielenä näissä kylissä vielä yleinen vanhan ja keskipolvenkin keskuudessa. Teoksesta ei ilmene, kuinka paljon suomen kielen puhujia on alueella yhteensä.

Leppikin tutkimus selvittelee Kurkolan murteen historiallista fonologiaa eli meikälaisittain sanottuna äännehistoriaa. Fonologinen ote on kuitenkin tiukempi kuin yleensä suomalaisten laatimissa äännehistorioissa. Tämä näkyy ennen kaikkea siinä, että tekijä luo aluksi kuvan kantasuomen fonologisesta struktuurista ja ilmoittaa samalla kantansa muutamista keskeisistä kysymyksistä: kantasuomen ϵ :n ja i :n mahdollinen foneemisuus, kantasuomen jälkitaivujen mahdollinen pitkä i , ominaisuudennimien uu ja yy jnc. Myöhäiskantasuomen astevaihtelua Leppik pitää — Kangasmaa-Minnin, Terho Itkosen ja monien muiden tavoin — foneettisena eikä fonologisena. Fonologiseksi astevaihtelu muuttui nykyisten itämerensuomalaisten kielten erilliskehityksen aikana ja ilmeisesti vasta silloin, 1) kun geminaattaklusiilien heikkoasteiset allofonit lankesivat yhteen alkuperäisten yksinäisklusiilien kanssa ja 2) kun yksinäisklusiilien heikkojen vastineiden paikalle ilmesyivät toiset olemassa olevat foneemit tai kato (s. 26).

Fonologinen ote ja kannanotto kantasuomen astevaihteluun näkyvät myös Leppikin esitystekniikassa. Hän ei merkitse yksinäisklusiilien heikkoasteisia vastineita spiranteilla vaan Ravilan teoreettisiin ajatuksiin (vrt. Vir. 1951 s. 298) pohjaten heikentyneinä klusiileina. Kantasuomalaiset astevaihtelutapaukset Leppik kirjoittaa fonologisesti ja foneettisesti seuraavaan tapaan: */sota — sotan/ =

*/[sota — soʃan], */[jalka — jalkan/ = */[jalka — jalʃkan], */[vakka — vakkan/ = */[vakka — vaʃkan], */[isäntä — isäntän/ = */[isäntä — isäntän], */[pimetä — pimetän/ = */[pimetä — pimetän], */[antapi/ = */[antapi] jnc.

Leppikin fonologia on konkreettista. Kurkolan murteessa on hänen mukaansa 28 foneemia. Kantasuomen systeemiin nähden lisänä on yksi vokaali (i) ja kahdeksan konsonanttia ($b, d, f, g, \eta, \xi, z, \xi$). Näistä ainoastaan η on omapohjaisen kehityksen tulosta, kaikki muut tavataan yleensä vain lainasanoissa. Esim. $b, d, ja g$ esiintyvät vain sanan alussa ja vain nuorissa venäläisissä lainoissa. Tästäkin asemassa on tavallisimmin vastaava soinniton klusiili.

Ilmeisesti siksi, että tavoitteena on Kurkolan murteen fonologian selvittely kantasuomen fonologisen systeemin pohjalta, Kurkolan murteen käsittely tapahtuu foneemeittain. Keskeisten lukujen otsikoina ovat yksityiset foneemit. Niinpä $*t$:tä koskevassa luvussa on käsitelty t :n sekä radikaalinen että suffiksaalinen astevaihtelu monine alajaotuksineen, samoin t :n esiintyminen erilaisissa tavu- ja painoasemissa, erilaisissa äänneympäristöissä jnc. Samoin menetellään erikseen $*p$:n ja $*k$:n kanssa.

Tästä menettelystä on sekä etuja että haittoja. Etuna on mm. se, että eri äänneiden esiintyminen erilaisissa tavu- ja painoasemissa tulee tarkoin otetuksi huomioon. Samoin Leppik käsittelee kiitettävän huolellisesti erilaiset äänneyhtymät. Mutta — klusiileista puheen ollen — astevaihtelun kokonaisvaltainen käsittely mielestäni kärsii, olkoonkin että astevaihtelu on nykyisellään fonemaattistunut.

Myös vokaaleita on käsitelty yksitellen. Väljä vokaaleita $*a$ ja $*ä$ olisi ollut parempi selvittää samassa luvussa, samoin $*o$:ta ja $*ö$:tä sekä $*u$:ta ja $*ü$:tä, jolloin esim. pitkien vokaalien diftongiutumista, samoin ensi ja toisen tavun rajaisia sekä kauempana sanassa esiintyviä vokaaliyhitymiä, niin ikään esim. mon. 1. ja 2.

pers:n päätteitä ja monia muita morfologisia ryhmiä olisi voitu käsitellä keskitetymin.

Kritiikkiini kohdistuu vain teoksen disposition: monet luontevat asiakokonaisuudet ovat hajonneet liian kaavamaisen jaottelun takia. Nyt sisällysluettelo ja otsikointi ovat kovin vaatimattomia kirjan antoisaan sisältöön nähden. Leppikin teos on nimittäin hyvin tarkka, luotettavan tuntuinen ja runsastietoinen selvitys Kurkolan murteen fonologiasta. Tekijän keräämää aineisto on vankka, ja hän tuntee perusteellisesti Inkerin kieliä ja murteita sekä suomen kielen äännehistoriaa käsittelevän kirjallisuuden. Tapa, jolla Leppik yhdistelee suomalaisten ja virolaisten tutkijoiden käsityksiä, on terveellistä koettavaa suomalaisille. Tekijän omat teoreettiset päätelmät ovat yleensä hyvin perusteltuja.

Tutkimuksessa on käsitelty ansiokkaasti myös monia morfologisia ongelmia. Näitä silmällä pitäen teokseen olisi ollut hyvä liittää muoto-opillinen hakemisto. Murremonografioita käytetään moniin tarkoituksiin, eivätkä kaikki lingvistikään osaa etsiä esim. morfologisia tietoja pelkästään äännehistoriallisen sisällysluettelon pohjalta.

Leppikin tutkimuksen yksityiskohdista mainitsen seuraavat.

S. 38—39 Leppik hyväksyy mon. 3. pers:n preesenstyyppistä *ostaat, tekkööt* H. Leskisen (LLMÄH I s. 182) esittämän selityksen. Hiukan toisenlaisia selityksiä ovat tarjonneet Kettunen ja Rapola.

Kurkolan murteen adverbityyppin *hüväst, katkerast* Leppik selittää — perustellusti — syntyneen elatiivista eikä **stik-*adverbeista (s. 55).

S. 77—78 ja 81 Leppik pohtii sellaisia *n:n* lyhentymä- ja pidentymätapauksia kuin *täänmä > täinä, huomenmä > huomena* ja toisaalta *jäänä > jäännä, nuorena > nuoreнна*. Näille hän esittää morfologisen analogiaselityksen. Koska nasaalien ja likvidain lyhentymä- ja pidentymätapauksia esiintyy eri tahoilla suomen murteissa, on uskottavampi Pekka Uusivirran (Suo-

men kielen resonanttien kvantiteettikorrelaation neutraloituminen, lisenasiaatin työ 1971, SS) esittämä foneettis-fonologinen selitys, jossa on keskeisenä foneettisen varokaistan käsite.

S. 98 ja 161 on vedottu ilmeisesti Frans Äimän ensimmäisenä esittämään käsitykseen, että suomen kaakkoismurteiden mon. gen:ssä olisi tapahtunut kehitys **jalkoiŋen* (= **jalkoiden*) > *jalkojen* > *jalkoin*. Tässä ei liene kysymys säännöllisestä äännekehityksestä, niin kuin ilmenee Leppikin työn kanssa samoihin aikoihin ilmestyneestä Heikki Paunosen väitöskirjasta (Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä I s. 280—281).

Kurkolan murteessa ovat langenneet kokonaan tai osittain yhteen alkuperäiset **eta, *etä* (= **eda, *edä*) -nominin ja eräät yleissuomessa *ia, iä* -loppuisina tavattavat mutta historiallisesti useampaa eri lähtöä olevat nominin, esim. *kippee ~ kipiä ~ kipiä ~ kipiä ~ kipiä, assee ~ asiä ~ asja ~ asje, latte ~ lattiä, hipjä ~ hipje ~ hipiä* jne. Näiden mutkikkaita suhteita Leppik on käsitellyt s. 100—101 ja 146—147.

Kurkolan murteessa ei yleisgminaatio toteudu tyyppiä *talo, papui, muni* olevissa monikon partitiiveissa, vaikka toisaalta sanotaan esim. *munnaa, munnii*; vrt. esim. äyrämöismurteiden *rahhoi, säri lohhi*. Kurkolan murteessa yleisgminaatio toteutuu vain supistumataulun edellä, ja diftongillinen tyyppi *papui* on ilmeisesti syntynyt loppuheiton kautta *papuja*-tyypistä, niin kuin Leppik selittää (s. 113, 162). Suomen itämurteiden *koiri*-tyyppiset monikon partitiivit on selitetty yleensä supistumamudoiksi, ja selitys sopii esim. äyrämöismurteisiin. Leppik ei Kurkolan murteen osalta hyväksy tätä selitystä. Hän olettaa näissäkin tapahtuneen loppuheiton: *koirija > koirii* (s. 156). Luulen, että tätä oikeaan suuntaan osuvaa selitystä on hiukan modifioitava: *i:n* pidentynys ei ole kehittynyt siirtymä-*j*:stä, eikä siis ole kysymys säännöllisestä äännekehityksestä, vaan *muni, koirii* -tapaukset ovat syntyneet *pajui*-tyypin analogiaan nojaten.

Kurkolan murteen mon. genetiivin ilmeisen myöhäinen erikoisuus on, että *korviin*, *kiuviin*, *heiniin* -tyypin *ii* esiintyy myös lyhentyneenä: *korvin*, *kiivin* (!), *heinin*. Lyhyt *i* on levinnyt analogisesti myös pääpainollisen tavun pitkän vokaaliaineksen jälkeen: *päiⁱin* 'päiden', *soiⁱin* 'soiden', *puiⁱin* 'piiden'. Myös kolmitavuisista nomineista tätä genetiivityyppiä esiintyy, esim. *petäⁱin* 'petäjien', *tekiⁱin* 'tekijöiden'. (Ks. erit. s. 155, 161 ja 183.) — Tässä kuvaillut monikon genetiivitapaukset ovat outoja sekä Kettusen murrekartastolle että Paunosen genetiivitutkimukselle.

Leppik on kiinnittänyt kiitettävästi huomiota vokaalien väliseen tavunrajaan, joka näkyy Kurkolan murteessa olevan niin ongelmallinen, että Suomen puolelta lähin vertauskohta löytynee Peräpohjolan murteista.

Teoksensa lopussa Leppik vertailee Kurkolan murteen piirteitä Suomenlahden itäpään ympäristön suomalaismurteisiin sekä vatjaan ja inkeroisurteisiin. Kurkolan murteen lähin sukulainen on Viron Inkerin eli Rosonan murre, jota J. Mägiste on tutkinut 1920-luvulla. Sekä Rosonan että Kurkolan murre kuuluvat Ala-Laukaan suomalaismurteisiin. J. V. Porkka (ÜDID s. 15—17) päätteli, että Ala-Laukaan luterilaisväestö oli tullut meren yli Suomesta. Lauri Kettusen mukaan (SM II s. 179) tämä asutus oli »kielästäänkin päätellen jostakin Viipurin läntisestä murrepiiristä» peräisin ja syntynyt vasta Stolbovan rauhan jälkeen. Leppik rajaa emämurteen tarkemmin: murrepiirteitä analysoimalla hän päätyy käsitykseen, että Ala-Laukaan suomalaisasutus on peräisin lähinnä Säkkijärveltä (ks. erit. s. 188 ja 190). Yhteisiä piirteitä Ala-Laukaan suomalaismurteille ja Säkkijärven murteelle ovat esim. yleisgemaatio, mon. 3. pers.in presenstyyppi *tekkööt* sekä muodot *otra* ja *keträtä*. Mm. kaikissa näissä tapauksissa Säkkijärven läntisen naapuripitäjän Virolahden murre on toisella kannalla. Ala-Laukaan ja Säkkijärven murteiden eroista huomattavin koskee *ts-*

yhtymää: Säkkijärvellä *messän*, Ala-Laukaalla *metsän*. Tämä niin kuin monet muutkin Ala-Laukaan ja Säkkijärven murteiden erot selittyvät Leppikin mukaan tavallisesti vatjan ja inkeroisurteiden vaikutukseksi.

Suomen itämurteiden spesialistien joukkoon on yllättäen ilmestynyt uusi nimi. Merle Leppikin ansiokas työ on aimo askel Inkerin mutkikkaiden kieliolojen ja -kontaktien selvittäessä, ja se on samalla suomen kaakkoismurteiden tutkimusta.

Alpo Räsänen